

Ibodullayeva Zarifa Tojikulovna
Guliston davlat universiteti talabasi
Email: zarifaibodullayeva555@gmail.com

KASHTACHILIK SAN'ATI: AN'ANAVIY HUNARMANDCHILIK VA MADANIY QADRIYATLAR

Annotatsiya: Xalq amaliy san'ati, xususan, kashtachilik, milliy madaniyatimizning ajralmas qismi hisoblanadi. Kashtachilik nafaqat bezak san'ati, balki xalqimizning urf-odatlarini, qadriyatlarini va tarixini aks ettiruvchi muhim madaniy merosdir. Ushbu maqolada kashtachilik san'atining kelib chiqishi, uning jamiyatdagi o'rnini hamda zamonaviy davrga moslashuvi ilmiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: kashtachilik, bezak san'ati, hunarmandchilik, naqqoshlik, ijodkorlik.

Amaliy san'at xalq hunarmandchiligining asosini tashkil etib kelgan. Zero, o'zbek xalq hunarmandchiligining tarixiy ildizlari amaliy san'at asosida taraqqiy etib juda qadimiy, mumtoz hamda otabobolarimizning asriy tajribalarga tayanib o'zining serunum, serjilo, shu bilan bir vaqtda har bir insonni hayratga solib kelgan madaniy merosimizni o'z ichiga oladi. Odamzotning yaxshi yashashga, madaniyatga bo'lgan ilk qadami ibtidoiy davrdan boshlanganligini tarixiy manbaalardan bizgacha yetib kelgan ma'lumotlardan bilib olishimiz mumkin [1:121]. Bugungi kunda amaliy san'at faqat badiiy va funksional ahamiyat bilan cheklanmay, balki yosh avlod tarbiyasida ham muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda [2:135]. Bunda amaliy san'at turlaridan biri bo'lgan kashtachilikning o'rnini beqiyos.

O'zbek badiiy hunarmandchiligining keng tarqalgan turlaridan biri badiiy kashtachilikdir. Kashtachi ustaning epcil qo'llari bilan tasavvur qilib bo'lmaydigan naqshlar, chokma-chok tikilib, nafis milliy hunarmandchilik namunasi yaratilgan. Qadim zamonlardan beri hunarmand ayollar badiiy kashtachilik bilan qalblarni zabt etishgan. Bunday san'atning paydo bo'lish tarixi chuqur o'tmishga borib taqaladi va o'zbek xalqi madaniyati bilan chambarchas bog'liqdir. Kashtachi hunarmand ayollarning turmush tarzi, an'ana va urf-odatlarini, barcha jonotlarga mehr-muhabbat o'z ifodasini topgan bo'lib, bularning barchasi ijodiy tasavvurni texnik mahorat bilan uyg'unlashtirib yaratilgan [3]. Badiiy kashtachilik nafaqat milliy madaniyatni o'z ichiga oladi, balki zamonaviy hayotga ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Har bir naqsh va rang o'z qadriyatimiz va tariximizning bir qismi hisoblanadi. Hunarmandlar, o'z ijodlari orqali, o'zbek xalqi ruhiyatini va go'zalligini namoyish etishmoqda. Shuning uchun, badiiy kashtachilik xalqimizning merosini saqlash va rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Arxeologik topilmalar kashtachilikning deyarli barcha xalqlarda qadiymiyligini, iqlim, tabiiy sharoit, muxit bilan bog'liq xolda xar bir xalqning madaniyati, san'ati, kasb xunar turlari bilan birga, ularni tasiri bilan rivoj topganini ko'rsatadi [4:249]. Shuningdek, kashtachilik xalqning tarixiy merosini va an'anaviy qadriyatlarini saqlab qolishga xizmat qiladi. Turli xalqlarning kashtachilik uslublari o'ziga xos xususiyatlar bilan ajralib turadi. Bu esa ularning hayot tarzini va estetik rivojlanishini aks ettiradi. Arxeologik tadqiqotlar orqali kashtachilikning evolyutsiyasi va uning ijtimoiy hayotdagi ahamiyati haqida ko'plab muhim ma'lumotlar olish mumkin. Bu esa kashtachilik san'atining xalqlar o'rtasidagi bog'lanishlarni qanday ko'rsatishini ochib beradi.

Kashtachilikni o'rganishda uning qadimiy tarixini e'tiborga olish lozim. O'zbek xalqi o'zining kashtachilik san'ati orqali asrlar davomida ma'naviy va estetik narsalarni yaratgan.

Kashtachilikning dastlabki namunalari miloddan avvalgi davrlarga borib taqaladi, ularning har biri xalq hayoti, an'analari, turmush tarzi va madaniy merosini aks ettiradi. Kashtachilik xalq madaniyatida muhim ahamiyatga ega. U nafaqat kiyimlarda, balki marosimlarda ham namoyon bo'ladi. Masalan, kelin-kuyovning to'y liboslari, milliy bayramlar va xushxabarlar uchun kashtachilik ishlanmalari tayyorlanadi. Bu san'at orqali yosh avlodga an'anaviy qadriyatlar, estetik go'zallik va ularning mazmuni beriladi.

Asrlar davomida orttirilgan madaniy va ma'naviy boyligimiz, xususan, o'zbek xalq amaliy bezak san'atining eng ko'p rivojlangan turlari: naqqoshlik, ganchkorlik, yog'och o'ymakorligi, toshlaroshlik, suyak o'ymakorligi, kandakorlik, pichoqchilik, zargarlik, kashtachilik, ustalarning haqiqiy asl nomlari, o'ziga xos maktablari, yaratgan uslublari sobiq Sho'ro tuzumi davrida asta-sekin yo'qolib ketish xavfi ostida qolgan edi. Bugungi kunda mustaqil respublikamizda xalqimizning asrlar bo'yi yaratgan ijodiy mexnati natijasida yaratgan amaliy bezak san'atini ko'z qorachig'iday saqlash, qadrlash, ulardan amaliy foydalanish, ular orqali yoshlar estetik didini o'stirish hamda yuksak madaniyatli kishilar qilib tarbiyalashga keng imkoniyatlar ochildi. Al-Farobiy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali Ion Sino, Al-Xorazmiy; Imom Buxoriy, Bahovuddin Naqshband, Axmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Kamoliddin Bexzod, Zaxiriddin Muxammad Bobur kabi jaxonga mashxur olim, shoir va musavvirlar go'zallikka intilishga chaqirganlar [5:18]. Ular san'at va ilm-fan orqali inson ruhiyatini boyitish, jamiyatni yuksaltirish maqsadida ishlaganlar. O'zbek xalqining madaniy merosini tiklash va rivojlantirish bugun bizning burchimizdir. Bu orqali kelajak avlodlarni ham bu go'zal an'analar bilan tanishtirish imkoniyatiga ega bo'lamiz.

Sharq mutafakkirlarining estetik-pedagogik qarashlaridan foydalanish ikki tomonlama samara beradi. Birinchi omil – bevosita ajdodlar va ularning ilmiy-tarixiy, ma'naviy-ma'rifiy, badiiy-estetik mazmundagi ahamiyati, yosh avlodda ajdodlarga hurmat tuyg'usini tarbiyalash vositasi sifatida ularda vatanparvarlik, milliy g'urur tuyg'ulari tarbiyalanadi. Ikkinchi omil didaktik mazmun bo'lsa, allomalar ilmiy merosi zamonaviy badiiy ta'lim mazmunini boyitish, milliy-tarixiy asoslarini mustahkamlashda qimmatli manba sifatida muhim ahamiyatga ega. Shu tariqa zamonaviy badiiy ta'lim mazmunini o'qitish imkoniyatlarini kengaytirish zarur [6:8]. Buning natijasida yosh avlod nafaqat estetik did va badiiy tafakkurni rivojlantiradi, balki milliy va umuminsoniy qadriyatlarni chuqur anglashga erishadi. Sharq mutafakkirlarining asarlari orqali ta'lim jarayoniga milliy o'ziga xoslikni singdirish, talabalarning mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy davrda kashtachilik yangi usullar va materiallar bilan boyitilgan. Yirik san'atkorlar va dizaynerlar an'anaviy uslublarni zamonaviy tendensiyalar bilan birlashtirib, yangi mahsulotlar yaratmoqdalar. Bu tajriba kashtachilik san'atining global maydonda tanilishiga sabab bo'lmoqda. Masalan, kashtachilik zamonaviy interyerdagi elementlar sifatida ham ishlatilmoqda. Zamonaviy kashtachilikni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar muhimdir. Turli dasturlar va seminarlarda kashtachilik san'ati ustalarini jalb etish, yosh avlodlarni o'qitish va eski uslublarni yangilash orqali kashtachilikni ommalashtirish mumkin. Shuningdek, dastlabki tahlil va tadqiqotlar kashtachilik san'atining turli sahnalari hamda ularning zamonaviy holatini o'rganishga yordam beradi. Kashtachilik xalq amaliy san'atida o'ziga xos rol o'ynaydi va u bizning madaniyatimizni, urf-odatlarimizni saqlashda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonning bo'lajak avlodi uchun kashtachilik an'analari va u orqali o'z tarixini o'rganish juda muhimdir. Qadimiy merosni saqlab qolgan holda, zamonaviy talablarga javob beradigan kashtachilik san'ati o'zining evolyutsiyasini davom ettirishda davom etadi.

Kashta tikishda badiiy mazmunni bilan bog'liq yana bir o'ziga xoslik unga to'g'ri rang tanlashdir. Kashta tikish rang bilan chambarchas bog'liq. Iplarni tanlashda ranglarning yo'g'onlashuvini, ular bir-biriga qanday ta'sir etishini bilish zarur [7:91]. Ranglarning to'g'ri tanlanishi kashtaning

vizual go‘zalligini oshiradi va uning mazmunini chuqurlashtiradi. Har bir rang o‘zida hissiyot va ma‘noni ifodalaydi, shuning uchun ularni birlashtirishda san‘atkorning mahorati muhimdir. Kashta ustalari ranglarni uyg‘unlash orqali, ko‘zga yoqadigan va ruhiyatni ko‘taradigan kompozitsiyalar yaratadilar. Bularning barchasi kashta san‘atining noyobligini va badiiy mazmunini ochib beradi.

Kashtachilik nafaqat san‘at sifatida, balki ijtimoiy muhitda ham muhim funksiyalarni bajaradi. O‘zbek xalqining yashash tarzida kashtachilik an‘analari og‘ir joylarda, bayramlarda, va aksariyat marosimlarda o‘z aksini topadi. Ma‘lumki, to‘y marosimida kelin va kuyovning kiyimlari o‘zbek kashtachiligi bilan bezatilgan bo‘lib, bu nafaqat ushbu marosimni go‘zallashtiradi, balki ularning oilaviy hayotida kelajakda muvaffaqiyat va baxt keltiradi, degan ishonchni ham o‘z ichiga oladi. Kashtachilik san‘ati ko‘plab hollarda ayollar tomonidan yuritiladi, bu esa ularga iqtisodiy mustaqillik berishni o‘z ichiga oladi. Kelajak avlodlar uchun kashtachilikning o‘rgatilishi va bu san‘atda ayollar ishtirokining kuchayishi, gender tengligini ham ta‘minlaydi. Ayollar o‘zlarining an‘anaviy faoliyatlari orqali o‘z kuchlarini va ularning e‘tiborini jalb etishga imkoniyat yaratadilar.

Bugungi kunda kashtachilik san‘ati iqtisodiy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Milliy va xalqaro bozorlar uchun kashtachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotish bilan shug‘ullanish, o‘zbek kashtachiligini yanada rivojlantirishga hissa qo‘shadi. Turizm sohasida ham kashtachilik yo‘nalishlari turli ekskursiyalar va dasturlar orqali tashrif buyuruvchilarga tanishtirilmogda. Kelajakda kashtachilik san‘atini rivojlantirishda yangi yondashuvlar va strategiyalar zarur. O‘zbekistonning yosh ijodkorlari va kashtadan ustalari orasida ta‘lim tizimini mustahkamlash, kashtachilik ko‘nikmalarini o‘rgatish orqali milliy merosni saqlash va rivojlantirish yo‘nalishlari ustida ishlash zarur. Ushbu san‘at sahasida yangi innovatsiyalar, samimiy tajribalar va madaniy tadbirlar bo‘lib o‘tishi, kelajak avlodlarni bu san‘at bilan tanishtirish va ularning kengayishiga yordam beradi.

Kashtachilik san‘ati nafaqat madaniy meros, balki ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan ham alohida ahamiyatga ega. U xalqimizning urf-odatlarini va qadriyatlarini saqlash orqali ijodkorlik va ma‘naviyatni rivojlantiradi. O‘zbekiston kashtachiligi kelajakda xalqaro maydonda yanada taniladigan, zamonaviy va an‘analarga asoslangan san‘at turlaridan biri bo‘lishi mumkin. Kashtachilik o‘zbek xalqining boy madaniyatini aks ettiruvchi muhim unsurlardan biridir. Har bir ko‘ndalang kashta, uning naqsh va ranglari orqali yuziylik ananalarni, hikoyalarni o‘z ichiga oladi. Ushbu san‘at, avloddan avlodga o‘tib, o‘zbek xalqining identifikatsiyasini belgilaydi. Kashtachilik orqali xalq dasturlarida, urf-odatlarida va madaniy tadbirlarda o‘zining ajralmas qismiga aylanishni davom ettiradi.

Zamonaviy davrda kashtachilik san‘atida innovatsiyalarni qo‘llash zarurati paydo bo‘ldi. An‘anaviy naqshlarning kombinatsiyasi, zamonaviy modalar bilan birga ishlash, kashtachilik mahsulotlarini o‘z vaqtida yangilash va yangicha yondashuvlarni sinab ko‘rish, bu san‘atni yanada rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar yordamida kashtachilikning yangi yo‘nalishlari, masofaviy ta‘lim platformalari orqali o‘rganish imkoniyatlari mavjud.

O‘zbekistonda kashtachilik san‘atini rivojlantirish uchun turli tashkiliy dasturlar, ko‘rgazmalar va festivallar o‘tkazilmogda. Bunday tadbirlar orqali ustalar o‘z ishlarini namoyish etish, tajriba almashish va yangi ijodiy g‘oyalarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shuningdek, yosh avlodning kashtachilikka qiziqishini oshirish maqsadida maxsus kurslar va seminarlar tashkil etilmogda. Ushbu san‘atning rivojlanishida umumiy jamoatchilikning qiziqishi, ishtiroki va qo‘llab-quvvatlashi muhim rol o‘ynaydi. Mahalliy va xalqaro brendlar kashtachilikni reklama qilishda o‘z hissalarini qo‘shishlari, ushbu san‘atni global miqyosda tanitishga yordam beradi.

Natijada, kashtachilik o‘zining boy tarixi va madaniy sig‘imi bilan yanada ko‘proq insonlarni o‘ziga jalb etishi mumkin.

Bu bilan milliy san‘atimizning nafis va bemisl estetik jihatdan katta ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatib kelmoqdalar. Har bir viloyatimizda amaliy san‘at maktablari va kollejlari ochilgan. Maqsad kelajak avlodni milliy san‘atimiz bilan yaqindan tanishtirish. Ma‘naviy yuksak, zamonaviy ilm-fanni egallagan, ajdodlarimizning boy ma‘naviy merosga sohib chiqqan avlodni hech qanday tashqi kuch, g‘oya yoki mafkura aslo o‘z ta‘siriga tushira olmaydi. Bunday avlodni voyaga yetkazgan xalqning istiqboli porloq, kelajagi buyukdir [8:129]. Bunday avlodlar o‘z ma‘naviyati va ilm-fan yo‘nalishida yuksak natijalarga erishib, xalqining kelajagini yanada yoritadigan yutuqlarga erishishlari shubhasiz. Ular ajdodlarning boy merosini qadrlash va kelajak uchun yangi imkoniyatlar yaratishdan fidokorona harakat tarzida bo‘ladilar. Shuningdek, zamonaviy bilim va texnologiyalarni o‘zida mujassam etgan bunday avlod, xalqning ijtimoiy ongini rivojlantiradi va ijtimoiy-iqtisodiy hayotini yanada barqarorlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. X.Muratov, R.Rajabov. Amaliy va badiiy bezak san‘ati. O‘quv qo‘llanma. Chirchiq.: 2007.
2. Tojiqulovna, Ibodullayeva Zarifa va Jumaboyev Nabi Pardaboyevich. "AMALIY SAN‘ATNING TARBIYAVIY AHAMIYATI." TA'LIMDA ZAMONAVIY MUAMMOLAR VA ULARNING ILMIY YECHLARI 1.6 (2025): 135-137.
3. O‘zbek kashtachiligining sehri. <https://uzbekistan.travel/uz/o/ozbek-kashtachiligining-sehri>.
4. Mamaxanova Zebuniso Obidovna, O‘rmonova Durdon Ramzjon Qizi O‘ZBEK MILLIY KASHTACHILIK SAN‘ATINING O‘ZIGA XOS HUSUSIYATLARI // ReFocus. 2023. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbek-milliy-kashtachilik-san-atining-o-ziga-xos-hususiya> (дата обращения: 08.02.2025).
5. K.G‘ulomov. Amaliy san‘at. O‘quv qo‘llanma. T.: “Iqtisod-moliya”, 2007.
6. Pardaboevich J. N. . (2024). Interpretation of the Problem of Educational use of Aesthetic Views of Eastern Thinkers in Pedagogical Research. *Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL)*, 3(1), 9.
7. G.Xo‘jamurodova. Kashtachilik sirlarini o‘quvchilarga o‘rgatishning nazariy asoslari. “Oriental Art and Culture” Scientific-Methodical Journal - (3) III/2020.
8. Ibadullaeva , Z. ., & Jumaboev , N. . (2025). UZBEK NATIONAL ART AND ITS SCHOOLS. Журнал академических исследований нового Узбекистана, 2(2), 127–130. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yoitj/article/view/45308>